

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

УЛЮКАЄВА Ірина Гереївна

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ОСВІТИ В УКРАЇНІ /1905-1941 рр./

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття вченого ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ - 1993

Робота виконана в Бердянському державному педагогічному інституті.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
МАЙБОРОДА В.К.

Офіційні опоненти: член-кореспондент АПН України,
доктор педагогічних наук, професор
НИЧКАЛО Н.Г.
кандидат педагогічних наук, доцент
КРИСЮК С.В.

Провідна установа: Рівненський державний педагогічний інститут.

Захист відбудеться "28" червня 1993 р. о 15-й годині
на засіданні спеціалізованої ради К.068.13.15 по присудженню наукового
ступеня кандидата педагогічних наук у Київському університеті ім.Тараса
Шевченка за адресою: 252006І, Київ, ГСП-І, вул.Володимирська, 60, ауд.333.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського
університету.

Автореферат розісланий "28" травня 1993 р.

Вчений секретар

ЛННБ ім. В. Стефаніка
АН України

спеціалізованої вченої ради,

кандидат педагогічних наук

Кашин С.О.

Актуальність дослідження. На даному етапі розвитку України, в умовах її реального суверенітету і незалежності одним із найважливіших завдань є відродження національної освіти. Державна національна програма "Освіта" передбачає реформування всієї освітньої системи. Головною дійовою особою цієї реформи є педагог. Від нього багато в чому залежить її успіх. Саме тому одним з основних напрямів реалізації Програми визначена підготовка нової генерації педагогічних кадрів для всієї освітньої системи, від вихователя дошкільця до викладача вищого навчального закладу.

Це у свою чергу вимагає глибокої реформи педагогічної освіти, яка на сьогодні не відповідає поставленим перед нею завданням. Здійснення реформи не можливе без ґрунтовної концепції підготовки освітніх кадрів. Створення її Перший з'їзд педагогічних працівників України /1992 р./ визначив як першочергове завдання.

Проте така концепція може бути розроблена тільки на основі всебічних наукових досліджень, у тому числі й історико-педагогічних. Вивчення, теоретичний аналіз і визначення можливості використання досвіду, набутого педагогічною освітою України протягом усього її існування, допомагає глибше зрозуміти її сучасний стан і може бути теоретичним підґрунтям для розробки сучасної концепції.

Кожна галузь педагогічної освіти в історичному розвитку мала свої специфічні особливості і потребує спеціального дослідження.

Дошкільна педагогічна освіта у своєму становленні і розвитку пройшла не довгий історичний шлях. Починається він з відкриття у 1905 р. першого навчального закладу, який готував педагогів для дитячих садків. Період 1905–1941 рр. становить найбільший інтерес в історії дошкільної педагогічної освіти. У цих часових рамках проходив пошук форм підготовки спеціалістів дошкільного виховання, який завершився створенням системи, що у своїх загальних рисах функціонує й сьогодні; активно проводилась робота над удосконаленням змісту і методики навчання.

Історія розвитку педагогічної освіти і суспільного дошкільного виховання в Україні частково висвітлена у працях з історії народної освіти в Україні Бондаря А.Д., Грищенка М.М., Мельниченко А.М., Ясницького Г.І. та ін.

Вивченню різних аспектів історії педагогічної освіти в Україні у досліджуваний період присвячені дисертаційні дослідження Дем'яненка Н.Н., Кобзарєвої Т.І., Лескевича М.О., Ставицького В.А., Філіппова О.М., розвитку суспільного педагогічного виховання в Україні - Абрамсона С.Б., Батліної Л.В.

Особливе місце у висвітленні історії педагогічної освіти посідає монографія Майбороди В.К., в якій узагальнено шлях, пройдений вищою педагогічною школою України.

Проте в усіх цих історико-педагогічних дослідженнях проблема підготовки спеціалістів дошкільного виховання не знайшла належного висвітлення.

Таким чином, необхідність і актуальність розпочатого нами дослідження зумовлена невивченістю проблеми становлення і розвитку дошкільної педагогічної освіти і неможливістю без урахування пройденого шляху здійснити перебудову сучасної дошкільної педагогічної освіти.

Об'єкт дослідження - теорія і практика дошкільної педагогічної освіти в Україні.

Предмет дослідження - процес становлення і розвитку дошкільної педагогічної освіти в Україні у 1905-1941 рр.

Мета дослідження - проаналізувати процес становлення і розвитку дошкільної педагогічної освіти в Україні у 1905-1941 рр., визначити перспективи використання досвіду підготовки фахівців дошкільного виховання, нагромадженого за цей період.

Завдання дослідження:

1. Виявити особливості та конкретно-історичні умови становлення і розвитку дошкільної педагогічної освіти в Україні у 1905-1941 рр.

2. Визначити періоди становлення і розвитку дошкільної педагогічної освіти в Україні у 1905-1941 рр.

3. Простежити динаміку розвитку мережі педагогічних навчальних закладів і короткотермінових курсів, які готували спеціалістів дошкільного виховання.

4. Схарактеризувати зміст підготовки, науково-методичне забезпечення і організацію педагогічного процесу у педагогічних закладах

різних типів і на короткотермінових курсах, що здійснювали підготовку дошкільних працівників у межах визначених періодів.

5. Виявити можливості використання в сучасних умовах досвіду з підготовки дошкільних працівників, набутого у досліджуваний період.

Методологічною основою дослідження стали положення про діалектичний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ та необхідність їх вивчення в конкретно-історичній обстановці; а також ідеї гуманізації, демократизації виховання і навчання; сучасні уявлення про роль педагога у процесі відродження української національної освіти та вимоги до його підготовки.

Основні джерела дослідження: матеріали Центрального державного історичного архіву України; Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України; Київського обласного державного архіву; законодавчі акти і директивні документи вищих державних органів влади і насамперед Наркомосу України; матеріали з'їздів, конференцій і нарад, які стосуються питань дошкільного виховання і педагогічної освіти; статистичні збірники; навчально-програмна документація; матеріали періодичної преси.

Методи дослідження: хронологічний, який дав можливість розглянути процес становлення і розвитку дошкільної педагогічної освіти України в русі, змінах і часовій послідовності; діахронний, за допомогою якого досліджувались якісні зміни в розвитку дошкільної педагогічної освіти; структурно-функціональний; структурно-системний, теоретичний, історико-порівняльний аналіз педагогічної літератури, документальних матеріалів і преси; статистичний і ретроспективний методи.

Дослідження проводилось у 1989-1993 рр. у два етапи.

На першому етапі /1989-1991 рр./ - вивчалась історична та історико-педагогічна література, архівні документи і друковані матеріали з обраної теми, збирався фактичний матеріал; проведено систематизацію і первинну обробку пошукового матеріалу, в результаті чого були уточнені завдання дослідження.

На другому етапі /1992-1993 рр./ - вивчалися матеріали, що раніше знаходились у спецховищах ЦДАВОВ України; поглиблено вивчався, аналізувався пошуковий матеріал; оформлялись результати дослідження; формулювалися висновки і рекомендації.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що вперше зроблена спроба дослідити процес становлення і розвитку дошкільної педагогічної освіти в Україні: були виявлені конкретно-історичні умови, в яких він проходив; визначені хронологічні періоди цього процесу в межах визначеного для дослідження періоду; схарактеризовані різні форми підготовки спеціалістів дошкільного виховання, зміст і організація навчання в різних типах педагогічних навчальних закладів і на короткотермінових курсах; уведені в науковий обіг нові архівні і друковані джерела; визначені шляхи та умови вдосконалення дошкільної педагогічної освіти у плані сучасних вимог до перебудови педагогічної освіти.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані у навчальному процесі педагогічних навчальних закладів, написанні навчальних посібників.

Цілісний аналіз становлення і розвитку дошкільної педагогічної освіти є теоретичною підставою для створення сучасної концепції підготовки спеціалістів дошкільного виховання.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена методологічною та теоретичною обґрунтованістю його вихідних позицій; застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних меті, предмету і завданням роботи; опорою на значний обсяг різних архівних і друкованих джерел з проблеми дослідження; підтверджуються розвитком і сучасним станом дошкільної педагогічної освіти в Україні.

На захист виносяться:

- Визначення і наукове обґрунтування періодизації розвитку дошкільної педагогічної освіти: 1905-1917 рр.; 1917-1919 рр.; 1920-1929 рр.; 1930-1941 рр.

- Характеристика підготовки спеціалістів дошкільного виховання в рамках визначених періодів, що включає конкретно-історичні умови, форми підготовки, зміст, науково-методичне забезпечення і організацію педагогічного процесу.

- Основні напрями використання набутого в досліджуваній період досвіду в сучасній практиці підготовки спеціалістів дошкільного виховання.

Апробація і впровадження: результати дослідження доповідались і обговорювались на звітних конференціях Бердянського державного

педагогічного інституту /1989-1992 рр./; міжвузівських науково-практичних конференціях /м.Рівне, 1989 р., м.Київ, 1990 р./; Всесоюзній науково-практичній конференції /м.Одеса, 1991 р./, міждержавних науково-практичних конференціях /м.Бердянськ, 1992 р., м.Рівне, 1992 р./; відображені у публікаціях.

Результати дослідження використовуються у процесі читання курсів "Історія педагогіки" і "Методика викладання педагогічних дисциплін у педагогічному училищі" на дошкільному факультеті Бердянського педінституту.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку основної використаної літератури та додатку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, визначаються його об'єкт, предмет, мета, завдання, методологічна основа, основні методи та етапи, розкривається наукова новизна, теоретична та практична значущість роботи, форми апробації одержаних результатів, формулюються положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Організаційні форми і зміст підготовки дошкільних працівників в Україні у 1905-1919 рр." - дано аналіз змісту і організації навчання у перших педагогічних навчальних закладах, що проводили підготовку дошкільних працівників у дореволюційний період; та перші пореволюційні роки /1917-1919 рр./.

На основі аналізу архівних документів, матеріалів та історико-педагогічної літератури встановлено, що відкриття дитячих садків і підготовка для них педагогічних кадрів у дореволюційний період здійснювалася поза державною освітньою системою з ініціативи і на кошти прогресивних педагогічних товариств і приватних осіб.

Важливим центром підготовки дошкільних працівників на початку ХХ ст. був Київ. Тут діяло два навчальні заклади, в яких готували педагогів для дитячих садків: школа нянь /1905 р./ та Фребелівський педагогічний інститут /1907 р./. Школа нянь прирівнювалась до училищ третього розряду і ставила за мету готувати помічників "дитячих садівниць". Фребелівський педагогічний інститут був вищим навчальним закладом і здійснював підготовку "дитячих садівниць", керів-

ниць дитячими садками". Це були єдині на території України навчальні заклади з підготовки дошкільних працівників. Крім них протягом кількох років у Харкові функціонували короткотермінові курси з дошкільного виховання.

На основі вивчених матеріалів у дисертації проаналізовано джерела фінансування цих навчальних закладів, вимоги до вступників, простежено динаміку росту контингенту слухачів, подано характеристику їх соціального складу.

У Фребелівському педагогічному інституті і школі нянь була проведена велика робота з розробки змісту підготовки педагогів для дитячих садків.

Аналіз навчальних планів та інших матеріалів ФІІ показав, що інститут давав своїм слухачам ґрунтовну психолого-педагогічну і методичну підготовку. Визначаючи зміст навчання "садівниць", в інституті виходили з того, що педагогічна практика повинна ґрунтуватися на всебічному вивченні дитини. У навчальний план були включені такі предмети: анатомо-фізіологічні особливості дитячого організму, гігієна дитячого віку, душа дитини, педагогічна психологія, вчення про дітей, що важко піддаються виховному впливові, експериментальна психологія.

Зміст навчання у школі нянь значно відрізнявся від програми навчання у ФІІ. Він мав вузькопрактичну спрямованість.

У цих навчальних закладах відпрацьовувалась методика навчання дошкільних працівників. Велика увага приділялась як теоретичній, так і практичній підготовці слухачів. Для проведення практичних занять і педагогічної практики при Фребелівському педагогічному інституті були відкриті дитячий садок і педагогічна амбулаторія.

1917-1919 рр. - складні, насичені подіями і багато в чому трагічні для України. Характеризуючи стан освіти у цей період, Я.Ряпо писав: "Тут було стільки ж перервів і напрямів, скільки змінялося влад"¹.

Після проголошення у 1917 р. Української Народної Республіки була розпочата робота з відродження національної культури, освіти. Порівняльний аналіз літератури з проблем історії народної освіти

І Ряпо Я. Народна освіта України за десять років революції.- Харків, Держвидав України, 1927.-С.9.

в Україні і вивчених нами матеріалів, які донедавна зберігались у спецсховищі ЦДАВОВ України, показав, що політика уряду УНР у галузі освіти і проведені ним конкретні заходи або замовчувались, або висвітлювались упереджено і перекручено. Все це повною мірою стосується і того, що було зроблено в ці роки у дошкільному вихованні і підготовці для нього педагогічних кадрів. Вивчені архівні матеріали свідчать про те, що саме в цей період суспільне дошкільне виховання було вперше введено в державну освітню систему, заявлено про необхідність зробити його обов'язковим та безплатним для всіх дітей. Організацією дошкільного виховання і підготовки для нього педагогічного персоналу керував департамент позашкільної освіти і дошкільного виховання, створений у серпні 1917 р. при Міністерстві народної освіти УНР.

Суспільне дошкільне виховання в Україні повинно було створюватися на національних основах. Але, як відзначала директор департаменту позашкільної освіти і дошкільного виховання С.Ф.Русова, "для організації українських дитячих садків ніде не можна знайти вихователок-українок"¹. Саме тому своїм першочерговим завданням департамент поставив підготовку національних кадрів дошкільних працівників.

Серед заходів з підготовки педагогів для українських дитячих садків цього періоду особливе місце належало короткотерміновим курсам, проведеним у квітні-травні 1918 р. в Києві. Аналіз програми цих курсів показав, що, крім основ теорії і методики дошкільного виховання, на них глибоко вивчали українознавство. З ініціативи департаменту восени 1918 р. у Фребелівському педагогічному інституті було відкрито українське відділення. Крім того, він порушив перед міністром народної освіти питання про підготовку дошкільних працівників у всіх педагогічних навчальних закладах.

Таким чином, аналіз розвитку дошкільної педагогічної освіти в 1905-1919 рр. показав, що в цей період чітко визначилась необхідність спеціальної підготовки педагогів для дитячих садків, було апробовано форми організації цієї підготовки, типи педагогічних навчальних закладів, нагромаджено певний досвід. Це час формування теоретичних основ дошкільної педагогічної освіти.

У другому розділі "Особливості підготовки дошкільних працівників в Україні у 1920–1929 рр." розглядаються організація і зміст підготовки дошкільних працівників у педагогічних навчальних закладах різних типів і на короткотермінових курсах.

У серпні 1920 р. на Другій Всеукраїнській нараді з освіти була прийнята система педагогічної освіти. Зазначається, що вона відрізнялась від системи педагогічної освіти РРФСР.

Логіка дослідження потребувала проведення аналізу системи освіти України, у ході якого виявлено, що її основою було соціальне виховання дітей від 4 до 15 років, а основним типом навчально-виховних закладів – "формою соціального виховання" – дитячий будинок. Існування дитячих садків, шкіл визнавалось як явище тимчасове і допускалося тільки на "перехідний період".

Українська система педагогічної освіти передбачала створення педагогічних навчальних закладів двох типів: інститутів народної освіти /ІНО/ і вищих трирічних педагогічних курсів. Одна з особливостей системи педагогічної освіти в Україні у 20-ті роки – відсутність у ній середньої ланки /ІНО і трирічні педагогічні курси були вищими навчальними закладами/. Наркомос УРСР стояв на позиції, що педагогічна діяльність потребує вищого рівня кваліфікації.

Цільова установка педагогічних навчальних закладів була визначена у відповідності з прийнятою системою освіти. Факультети соціального виховання ІНО повинні були готувати "кваліфікованих соціальних вихователів...", здатних впроваджувати у життя систему соціального виховання Укрнаркомосвіти в усьому її обсязі і змісті, охоплюючи увесь "соцвиховний" дитячий вік, а також виховні, зокрема, так звані "освітні" елементи єдиного виховного процесу, в якій би формі він не протікав: у школі, дитячому садку, клубі, на майданчику"¹. Трирічні педагогічні курси у значній мірі були орієнтовані на підготовку педагогів для роботи з "раннім і середнім дитячим віком".

У дисертації підкреслюється, що підготовка до роботи з дітьми дошкільного віку здійснювалась у рамках "загальносоцвихівської підготовки". Майбутні дошкільні працівники повинні були ознайомитися з усією системою соціального виховання, лише дещо глибше вивчаючи дошкільний вік і питання дошкільного виховання.

І Друга Всеукраїнська конференція з педагогічної освіти // Шлях освіти. – 1923. – № 7–8. – С.212.

Але у першій половині 20-х років склалася така ситуація, коли практично не було потреби у підготовлених дошкільних працівниках. Кількість дитсадків протягом цього періоду з економічних причин, невпинно скорочувалась: 1921 — 879 д/с, 1922 р. — 704 д/с, 1923 р. — 170 д/с, 1924 р. — 148 д/с, 1925 р. — 118 д/с. Дитячі будинки також не потребували підготовлених для роботи з дітьми дошкільного віку педагогів, оскільки в них практично не було дошкільних груп.

За таких умов педагогічні навчальні заклади змінювали цільову установку, закладену при формуванні системи педагогічної освіти, переорієнтовуючись на підготовку головним чином педагогів для школи.

У розділі проаналізовано навчальні плани трирічних педагогічних курсів і факультетів соціального виховання ІЮ, розроблені методом Укрпрофосу. Виявлено, що типові навчальні плани передбачали підготовку до роботи з дітьми дошкільного віку, але педагогічні навчальні заклади вносили до них свої корективи, відкидаючи, як правило, дошкільний компонент.

Аналіз навчального плану трирічних педагогічних курсів 1922 р. показав відсутність у ньому якихось спеціальних предметів з дошкільного виховання. Ознайомлення з питаннями дошкільного виховання відбувалось у межах вивчення різних педагогічних дисциплін. На підставі аналізу навчального плану і навчально-методичної документації до нього в дисертації зроблено висновок про те, що багато питань дошкільного виховання дійсно могли бути логічно і природно розглянуті в курсах ряду педагогічних дисциплін, сукупність яких забезпечувала хоча й поверхову, але досить різнобічну підготовку в галузі дошкільного виховання.

У наступних навчальних планах трирічних педагогічних курсів кожний рік мав певну цільову установку. Другий рік був роком підготовки до роботи з дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку.

Навчальний план факультету соціального виховання ІЮ 1924 р. мав два варіанти. Перший /для факоцвиху типу А/ після загальнопедагогічної, "загальносоцвихівської" підготовки на перших двох курсах пропонував на випускному курсі практикум зі спеціальності, що передбачав /за вибором студентів/ більш глибоке вивчення однієї з форм соціального виховання. Навчальний план для факоцвиху типу Б передбачав на останньому курсі цикл-спеціалізацію. Серед запропо-

нованих варіантів був і дошкільний цикл. У дисертації розкриваються особливості цих навчальних планів, порівнюється їх спроможність забезпечувати підготовку кадрів у галузі дошкільного виховання.

У розділі проаналізовано особливості організації навчального процесу в педагогічних навчальних закладах у 20-ті роки. Відзначається, що характерним для даного періоду було відмова від традиційної для дореволюційної вищої школи форми організації навчання — лекції і прагнення максимально перенести процес навчання в середовище майбутньої професійної діяльності: дитячий садок, школу, дитячий будинок. Вивчення теоретичного матеріалу організовувалось так, щоб забезпечити максимальну самостійність і активність студентів.

Хоч українська система педагогічної освіти, прийнята у 1920 р. і передбачала підготовку педагогів для роботи з дітьми дошкільного віку, але через відсутність потреби в таких працівниках їх на практиці фактично не готували.

У третьому розділі "Структурно-функціональний аналіз системи підготовки спеціалістів дошкільного виховання в 1930-1941 рр." розкриваються особливості системи підготовки спеціалістів дошкільного виховання, що функціонувала у 30-ті роки, простежується динаміка розвитку мережі дошкільних відділень і факультетів, короткотермінових курсів, розглядаються зміст і організація підготовки спеціалістів дошкільного виховання у педагогічних навчальних закладах різних типів і на короткотермінових курсах.

На початку 30-х років відбулися докорінні зміни у системі підготовки спеціалістів дошкільного виховання в Україні, які були зумовлені двома факторами: розвитком суспільного дошкільного виховання і проведенням реорганізації педагогічної освіти.

В розділі аналізуються причини піднесення суспільного дошкільного виховання в кінці 20-х — на початку 30-х років. Відзначається, що проведення індустріалізації і колективізації сільського господарства привело до масового залучення у суспільне виробництво жінок і зробило необхідним створення широкої мережі закладів суспільного дошкільного виховання для дітей матерів, що працюють. Необхідність розвитку суспільного дошкільного виховання у свою чергу гостро поставила проблему забезпечення його педагогічними кадрами. Потрібні були тисячі працівників дошкільних закладів, а в республіці їх нараховувалось не більше 500.

За таких умов своєчасним виявилось проведення у 1930 р. реорганізації педагогічної освіти, яка докорінно змінила підготовку працівників дошкільних закладів і ознаменувала початок нового етапу.

Нова, єдина для всього СРСР, система педагогічної освіти була затверджена на Другій партійній нараді у квітні 1930 р. і запроваджена в Україні постановою Раднаркому УРСР від 11 травня 1930 р. "Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти". У постанові зазначалося, що, не зважаючи на те, що педагогічна діяльність потребує, щоб нею займалися спеціалісти з вищою освітою, "у найближчі роки забезпечити усі освітні навчальні заклади педагогами з вищою освітою немає можливості" і тому в системі педагогічної освіти встановлюються "крім вищої школи, школи середні - технікуми і система прискореної підготовки - курси"¹.

Відповідно до нової системи педагогічної освіти підготовка спеціалістів дошкільного виховання мала здійснюватися на дошкільних відділеннях педагогічних технікумів і педагогічних /дошкільних/ факультетах інститутів соціального виховання. Причому у педагогічних технікумах повинні були готувати вихователів дошкільних установ, а в інститутах соціального виховання - організаторів дошкільних закладів і викладачів для педагогічних технікумів, тобто підготовку педагогів для закладів суспільного дошкільного виховання було покладено на середню ланку системи педагогічної освіти.

У 1935 р. ІСВ були перейменовані у педагогічні інститути, а педагогічні технікуми у 1937 р. - у педагогічні школи.

У 1930 р. дошкільні відділення було відкрито в 45 педагогічних технікумах України. Набір на перший курс по республіці складав 2460 чоловік. Наступного року кількість дошкільних відділень було збільшено до 54. У 8 педагогічних технікумах здійснювали підготовку працівників дошкільних закладів для національних дитячих садків: російських, польських, єврейських, грецьких, болгарських та німецьких.

Дошкільні факультети було відкрито в 4 інститутах соціального виховання: Київському, Харківському, Дніпропетровському та Полтавському. Набір на 1930/31 навчальний рік у всіх вузах складав 240 чоловік.

¹ Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти. Постанова РНК УРСР // Воленень Наркомосу УРСР. - 1930. - № 40. - С.633.

Підготовку спеціалістів дошкільного виховання здійснював і відкритий у 1928 р. у Харкові Всеукраїнський інститут підвищення кваліфікації педагогів. До його складу входили заочні дошкільний педагогічний технікум і інститут.

Аналіз матеріалів, що вивчалися, показав, що, створивши таку широку мережу дошкільних відділень і факультетів, Наркомос УРСР виходив з потреби у значній кількості працівників дошкільних установ, але при цьому не враховував реальних можливостей навчальних закладів щодо здійснення підготовки педагогів цієї спеціальності. Дошкільні відділення, що були відкриті, зазнали за час становлення значних труднощів, насамперед через відсутність викладачів спеціальних дисциплін. Становище ускладнювалося й тим, що на початку 30-х років по суті не було визначено зміст спеціальної підготовки, спеціальні дисципліни не були забезпечені програмами, навчальною літературою.

У багатьох педагогічних технікумах і ІСВ дошкільні відділення і факультети не забезпечували якісної підготовки спеціалістів. Наркомос УРСР, не маючи можливості поліпшити стан справ, прийняв рішення про реорганізацію мережі дошкільних відділень, в результаті чого їх кількість було скорочено до 15. Протягом першої половини 30-х років припинили своє існування 3 з 4 дошкільних факультетів. З 1935 по 1941 рр. дошкільний факультет функціонував тільки у Харківському педагогічному інституті.

У наступні роки в роботі дошкільних відділень відбулися значні зміни, які позитивно вплинули на якість підготовки працівників дошкільних закладів.

З метою подальшого вдосконалення підготовки працівників дошкільних установ у 1937 р. було прийняте рішення перетворити частину педагогічних шкіл, до складу яких входили дошкільні відділення, у дошкільні педагогічні школи.

Вирішальну роль у розв'язанні проблеми забезпечення суспільного дошкільного виховання спеціалістами зіграли короткотермінові курси. Відзначається, що дошкільні відділення педагогічних технікумів перші випуски почали робити тільки у 1933 р., а вже у 1930 р. потреба в дошкільних працівниках визначалася 3 тисячами, а в 1931 р. — 14 тисячами чоловік. Ні строки, ні кількість випускників не могли задовольнити потребу у працівниках дошкільних закладів. Враховуючи це, Наркомос УРСР визначив на найближчі роки головною формою підго-

товки основної маси дошкільних працівників короткотермінові курси.

У дисертації наводяться дані про плани підготовки дошкільних працівників на короткотермінових курсах і їх фактичне виконання. На основі вивчених документів розкриваються особливості організації і проведення таких курсів, характеризується склад лекторів і курсантів.

До середини 30-х років проблема забезпечення суспільного дошкільного виховання педагогічним персоналом в цілому була вирішена. Однак, переважно це були дошкільні працівники, які пройшли курсову підготовку. Середню спеціальну освіту в 1935 р. мали лише 20% працівників.

Курсова підготовка з самого початку розглядалась як вимушений, тимчасовий захід. Уже в 1930 р. було розроблено систему поетапного підвищення кваліфікації працівників дошкільних установ від короткотермінових курсів до середньої і вищої спеціальної освіти у педагогічних навчальних закладах. Багато педагогів дошкільних установ, що пройшли курсову підготовку, продовжували навчання на заочних і вечірніх відділеннях педагогічних технікумів. Установка на обов'язкове підвищення освітнього рівня працівників дошкільних закладів була підтверджена спеціальним наказом Наркомосу УРСР "Про підвищення кваліфікації дошкільних працівників" у 1934 і 1936 рр. У зв'язку з цим, значна увага приділялась організації заочного і вечірнього навчання. Практично у всіх педагогічних школах у другій половині 30-х років функціонували заочні і вечірні відділення.

У 1939 р. Наркомос УРСР у своєму наказі "Про заочну і вечірню освіту дошкільних працівників" визначив завдання охопити у 1939–1941 рр. заочним і вечірнім навчанням усіх працівників дошкільних установ, що не мають середньої спеціальної освіти і зобов'язав керівників органів народної освіти звільнити з роботи тих працівників дошкільних закладів, які не мають спеціальної освіти і "не оформили своє навчання у відповідному навчальному закладі"¹.

У дисертації відзначається, що це завдання було не реальним і не було виконане: у 1941 р. з 3999 дошкільних працівників, які не мали відповідної освіти, підвищували свій освітній рівень у педагогічних навчальних закладах 1730 чоловік. І все ж, цей факт красномовно свідчить про досягнення цього періоду. Наприкінці 30-х років стало

¹ Про заочну і вечірню освіту дошкільних працівників. Наказ НКО УРСР // Збірник наказів НКО УРСР. — 1939. — № 19. — С.10.

можливим поставити питання про обов'язковість для всіх дошкільних працівників спеціальної освіти.

У дисертації розкриваються особливості навчально-методичного забезпечення підготовки спеціалістів дошкільного виховання у педагогічних навчальних закладах України у 30-ті роки. Відзначається, що з уніфікацією системи педагогічної освіти на початку 30-х років поступово уніфікувався і зміст підготовки педагогічних кадрів. Навчально-методична документація складалася Методсектором НКО УРСР на основі матеріалів, розроблених у РРФСР. Підкреслюється, що використання матеріалів, розроблених методичними органами НКО РРФСР, відіграло в цілому позитивну роль у розвитку дошкільної педагогічної освіти в Україні у 30-ті роки, дозволило в короткий строк налагодити роботу дошкільних відділень і факультетів. Разом з тим, вказується на те, що програмно-методичні документи як для педагогічних навчальних закладів, так і для закладів суспільного дошкільного виховання, розроблені в РРФСР, впроваджувалися без необхідного коригування. У подальшому це призвело до втрати суспільним дошкільним вихованням національних рис, його відриву від національної культури, традицій.

У дисертації подано аналіз навчальних планів дошкільних відділень педагогічних технікумів /шкіл/ і дошкільних факультетів ІСВ /педагогічних інститутів/ 30-х років, виявлено тенденції у їх розвитку, проведено порівняння навчальних планів дошкільних відділень і факультетів, а також навчальних планів 30-х років з сучасними навчальними планами.

Навчальні плани дошкільних відділень і факультетів склалися з трьох розділів: соціально-економічного, загальноосвітнього і педагогічного.

У педагогічному розділі навчальних планів дошкільного відділення педагогічного технікуму основне місце посідали методики навчання. На них припадало до 75% часу, відведеного на вивчення предметів цього розділу. В навчальних планах другої половини 30-х років були закладені всі методики, які є в сучасних навчальних планах дошкільних відділень педагогічних училищ. Крім методик вивчали також педагогіку /загальну і дошкільну/; педологію — у першій половині 30-х років — і дошкільну гігієну — у другій половині 30-х років. Вивчення педагогічних дисциплін розпочиналося на другому році навчання з основною їх концентрацією на останньому, 3-му курсі.

Педагогічний розділ у навчальному плані дошкільного факультету складався з: 1/ предметів, що знайомлять з основами психології, анатомії і фізіології людини і особливостями дітей дошкільного віку; 2/ педагогіки /загальної і дошкільної/ та історії педагогіки; 3/ методик навчання дітей дошкільного віку; 4/ предметів, визначених профілем.

До профільюючих предметів відносились: організація і планування дошкільної справи, а також методика викладання дошкільних дисциплін у педагогічному технікумі /школі/

Навчальні плани дошкільних факультетів передбачали вивчення тих методик, які були в навчальних планах дошкільних відділень, лише у більшому обсязі.

Порівняння педагогічних розділів навчальних планів дошкільних факультетів 30-х років з сучасним навчальним планом показало, що в останньому в цілому збережена номенклатура педагогічних дисциплін і послідовність їх вивчення, яка склалася на кінець 30-х років.

Як негативний момент у розвитку змісту підготовки спеціалістів дошкільного виховання у 30-ті роки зазначимо те, що в ньому не було закладено ґрунтового вивчення дитини. В навчальних планах дошкільних відділень педагогічних технікумів протягом першої половини 30-х років спостерігалася тенденція скорочення годин, відведених на вивчення педології /психологія, анатомія і фізіологія дитини/: у навчальних планах 1930 р. — 160 годин, 1931 р. — 84 години, 1935 р. — 50 годин. Після публікації постанови ЦК ВКП/б/ "Про педологічні перекручення в системі Наркомосів" /1936 р./ педологію було виключено з навчальних планів педагогічних навчальних закладів. У навчальному плані дошкільного відділення не залишилося жодного предмета, у рамках якого б вивчалися психологічні і анатомофізіологічні особливості дітей дошкільного віку. У навчальних планах дошкільних факультетів педагогічних інститутів були збережені психологія, анатомія і фізіологія. Але зміст цих предметів був переглянутий з "антипедологічних позицій", а їх вивчення стало схоластичним. Згадана постанова істотно вплинула на зміст і характер підготовки дошкільних працівників і мала згубні наслідки для теорії і практики дошкільного виховання.

Дошкільні відділення і факультети у 30-ті роки зазнавали значних труднощів через відсутність навчальної літератури зі спеціальності. Як і в 20-ті роки, у республіці не було підготовлено жодного підруч-

ника з дошкільного виховання. Перші навчальні посібники з'явилися у другій половині 30-х років і були написані в РРФСР, де на той час робота над навчальною літературою з дошкільного виховання теж тільки розпочалась. Замість відповідних підручників на дошкільних відділеннях і факультетах використовували методичні посібники, і призначені головним чином для працівників дошкільних закладів.

Постанова ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 р. "Про навчальні плани і режим у вищій школі і технікумах" внесла значні зміни в організацію навчання у вищих і середніх навчальних закладах. Перебудова організації учбового процесу здійснювалась у напрямі відмови від розкритикованого у ній бригадно-лабораторного методу і заміни його лекціями та семінарськими заняттями, а також індивідуалізації контролю і обліку знань студентів. У дисертації зазначено, що дана постанова обмежувала можливості творчого пошуку і в подальшому призвела до жорсткої регламентації навчального процесу.

У 30-ті роки було визначено місце педагогічної практики у навчальному процесі, розроблено її зміст і методику проведення.

У розділі дано аналіз навчальних планів короткотермінових курсів з підготовки працівників дошкільних закладів і розкрито особливості організації курсової підготовки.

У висновках підбиваються загальні підсумки дослідження. На основі узагальнення результатів аналізу історії становлення і розвитку дошкільної педагогічної освіти в Україні у 1905-1941 рр. робляться висновки про те, що в досліджуваний період дошкільна педагогічна освіта пройшла ряд періодів, кожний з яких чітко окреслений. В історії розвитку дошкільної педагогічної освіти особливе місце посідає період з 1930 по 1941 р. У цей час закладено основи сучасної системи підготовки спеціалістів дошкільного виховання, змісту і методики їх навчання.

У досліджуваному періоді було нагромаджено багатий досвід, який незавжди послідовно розвивався. До основних напрямів використання досвіду підготовки спеціалістів дошкільного виховання нами віднесено:

- орієнтацію на підготовку національних кадрів дошкільних працівників;

- оновлення змісту підготовки працівників дошкільних закладів: його гуманізація, орієнтація на національне дошкільне виховання, введення комплексу предметів, які б забезпечили всебічне і глибоке

вивчення дитини;

— удосконалення методики навчання у напрямках підвищення активності і самостійності студентів;

— ознайомлення з основами дошкільного виховання педагогів на подальших щаблях освітньої системи і, насамперед, учителів початкових класів;

— здійснення обов'язкової спеціальної підготовки помічників вихователя, що потребує організації відповідної форми їх навчання;

— залучення різних джерел недержавного фінансування навчальних закладів, що стає і можливим, і необхідним у сучасних умовах;

— створення недержавних педагогічних навчальних закладів із використанням різних джерел фінансування, що може бути особливо перспективним у підготовці педагогічних кадрів для навчально-виховних закладів національних меншин.

На підставі проведеного дослідження визначено кілька постановочних питань. На нашу думку, до програм для дошкільних відділень і факультетів педагогічних навчальних закладів з ряду дисциплін необхідно включити теми з історії підготовки дошкільних працівників в Україні. Цей матеріал має збагатити зміст таких дисциплін, як вступ до спеціальності, історія педагогіки України, методика викладання педагогічних дисциплін у педучилищі. Доцільне, на наш погляд, видання навчально-методичного посібника з історії підготовки дошкільних працівників України.

Надалі пошук з проблеми історії дошкільної педагогічної освіти в Україні слід спрямувати на дослідження підготовки спеціалістів дошкільного виховання у більш пізній період, а також на вивчення історії підготовки дошкільних працівників у Західній Україні до її включення у 1939 р. до складу УРСР. Потребує нових досліджень історія суспільного дошкільного виховання в Україні на всіх етапах його становлення і розвитку, оскільки в історико-педагогічній літературі вона висвітлена тенденційно.

Основні положення дисертаційного дослідження відображено в таких публікаціях:

1. Так починали /З історії дошкільної справи/ // Дошкільне виховання, 1991, № 9. — С.12.

М. В. Стефаніка
АН України

2. Ідеї Н.К.Крупської і проблеми сучасного педагогічного вузу // Н.К.Крупська про комуністичне виховання молоді: Тези доповідей міжвузівської науково-практичної конференції. - Рівне, 1989. - С.53-54. /Рос.мовою/.

3. Підготовка працівників дошкільних закладів в Україні в 20-30 роки // Педагогічна діяльність і творча спадщина М.М.Гриценка: Тези доповідей міжвузівської науково-практичної конференції. - Київ, 1990. - С.31-32.

4. Ідеї К.Д.Ушинського і деякі проблеми підготовки вихователів // Педагогічна спадщина К.Д.Ушинського в сучасній практиці дошкільного виховання: Збірник матеріалів Всесоюзної науково-практичної конференції. - Одеса, 1991. - С.151-152. /Рос.мовою/.

5. З досвіду підготовки кадрів дошкільних працівників у 20-30 роки // Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук: Збірник статей /Вип.2/ - Москва - Запоріжжя, 1991. - С.22.

6. Історія підготовки дошкільних працівників та деякі сучасні проблеми суспільного дошкільного виховання // Удосконалення змісту, форм і методів навчання та виховання дошкільників: Тези доповідей Республіканської науково-практичної конференції. - Бердянськ, 1992. - С.19-20. /Рос.мовою/.

7. Становлення і розвиток системи підготовки спеціалістів дошкільного виховання в Україні в 1917-1941 рр. // Актуальні питання підготовки спеціалістів у педвузі: Тези доповідей науково-практичної конференції. - Бердянськ, 1992. - С.7-8.

8. Гуманістична спрямованість педагогічної системи С.Русової // Гуманізація виховання та навчання дітей дошкільного віку: Збірник матеріалів міждержавної науково-практичної конференції. - Рівне, 1992. - С.11-12. /Рос.мовою/.

9. Підготовка дошкільних працівників у роки Української Народної Республіки /1917-1919 рр./ // Тези доповідей науково-практичної конференції. - Бердянськ, 1993. - С.11-12.

465693

Формат 60x84 I/16 Умовн. др. арк. 1,0
Тираж 100 екз. Замовл. №70

УМІ, БДПІ, 332440, Бердянськ, Шмідта, 4

AB 27.781